

PAGRINDINIŲ FONDŲ EKSPLOATAVIMO TRUKMĖ IR FONDOGRĄŽA

A. VESIALKA

Fondogražos didėjimas yra glaudžiai susijęs su technikos pažanga ir pagrindinių gamybinių fondų atnaujinimu. Kuriami vis nauji technologiniai procesai ir naujos, tobulesnės darbo priemonės. Visa tai spartina naudojamų darbo priemonių moralinį nusidėvėjimą ir verčia keisti jas naujomis. Pagrindinių gamybinių fondų atnaujinimas, senų darbo priemonių išstūmimas — neišvengiama technikos pažangos pasekmė. Todėl pagrindiniai fondai atnaujinami vis sparčiau. Tačiau, naujam įrengimui vos tik atsiradus, visi senieji analogiškos paskirties įrengimai tuoj pat nepakeičiami. Drauge su nauju įrengimu tam tikrą laiką toliau naudojami ir seni.

Moralinis nusidėvėjimas daro įtaką fondogražai $\left(\frac{P}{F}\right)$: mažina jos vardiklį ir didina skaitiklį. Darbo priemonių atnaujinimas turi būti ekonomiškai pagrįstas, t. y. nauji įrengimai turi būti efektyvesni už seniau sukurtus. O jeigu nauja mašina daug brangesnė už senąją, tačiau mažai našesnė už ją, tai dėl mašinos pakeitimo padidės produkcijos savikaina, o fondograža sumažės. Ir tokių atvejų neretai pasitaiko. Skaiciavimai rodo, kad respublikos konditerijos pramonės įrengimų kainos didėja sparčiau už jų našumą. Vidutiniškai per dvidešimtmetį (1959—1978 m.) jos padidėjo apie 4,3 karto, o įrengimų našumas — maždaug 20—25%.

Moraliai daugiau ar mažiau nusidėvi (sensta) visi pagrindinių gamybinių fondų elementai. Tačiau aktualiausias yra šių fondų aktyviosios dalies (mašinų, aparatų, matavimo ir reguliavimo prietaisų) eksploatavimo trukmės ir jų pakeitimo klausimas.

Pagrindinių fondų atnaujinimas ir efektyvesnis jų naudojimas dažniausiai trumpina įrengimų ir mašinų naudojimo laiką. Vykstant technikos pažangai, sukuriamos tokios mašinos, kurios veikia intensyviau, bet greičiau nusidėvi. Be to, su veikiančiomis darbo priemonėmis konkuruoja naujos, tobulesnės darbo priemonės, labiau atitinkančios gaminamos produkcijos pobūdį. Todėl iš gamybos išstumiamos dar fiziškai nesudėvėjusios mašinos. Kuo trumpesnis įrengimų ir mašinų funkcionavimo laikas, tuo didesnė jų parko dalis turi būti kasmet pakeičiama. Antra vertus, kuo trumpesnis pagrindinių fondų eksploatavimo laikas, tuo didesnės amortizacijos normos. Iš pateikiamos lentelės matyti, kaip dėl technikos pažangos pakito svarbiausių maisto pramonės pošakių mašinų ir įrengimų amortizacijos normos visiškai atstatymui.

Per nagrinėjamą laikotarpį (1963—1975 m.) svarbiausių maisto pramonės pošakių darbo mašinų ir įrengimų normatyvinis eksploatavimo laikas gerokai sutrumpėjo. Makaronų gamybos įrengimų mašinų ir įrengimų normatyvinis eksploatavimo laikas sutrumpėjo daugiausiai — net devyniais metais. Kitų pošakių įrengimų normatyvinis eksploatavimo laikas sutrumpėjo 3—5 metais.

**Svarbiausių maisto pramonės poaikių mašinų
ir įrengimų amortizacijos normos
ir normatyvinė eksploataavimo trukmė**

Maisto pramonės poaikiiai	Amortizacijos norma visiškam atstatymui (%)		Normatyvinė eksploataavimo trukmė (metai)	
	1963 m.	1975 m.	1963 m.	1975 m.
Duonos kepimo	6,6	11,0	15	9
Makaronų	5,4	10,0	19	10
Smulkaus cukraus	6,2	8,0	16	13
Rafinado	6,3	8,0	16	13
Konditerijos	6,3	9,3	16	11
Alaus ir nealkoholinių gėrimų	5,2	7,4	19	14
Degtinės ir likerio	7,8	9,7	13	10
Mielių	9,0	13,0	11	8
Krakmolo ir sirupo	7,3	9,2	14	11
Cigarečių, papirosų ir tabako	6,0	8,2	17	12

Duomenys lentelėi sudaryti imti iš šių šaltinių: (4 ir 5). Zr. literatūros sąrašą.

Faktinė eksploataavimo trukmė trumpėja lėčiau už normatyvinę. 1978 metų pabaigoje atlikti tyrimai parodė, kad respublikos maisto pramonės konditerijos poaikyje 17,5% darbo mašinų ir įrengimų buvo eksploatuojami ilgiau kaip 10 metų (normatyvinė trukmė — 11 m.). Daugiau kaip pusės tų mašinų bei įrengimų amžius viršija 15 metų. Ilgesnis už normatyvinį eksploataavimo laikas stabdo fondogražos augimą, trukdo efektyviai naudoti darbo jėgą, kurios respublikoje ir taip stokojama.

Pagrindinių fondų atnaujinimo planavimui svarbu turėti perspektyvinius mašinų ir įrengimų naudojimo terminus. Jų reikia ir nustatyti amortizacijos normoms, kurios turi būti reguliariai peržiūrimos. Šie terminai turėtų būti artimi normatyviniams. Juos nustatant tam tikroms įrengimų rūšims, remiamasi perspektyviniais įrengimų balansais. Ekonominėje literatūroje buvo pareikšta nuomonių (3, p. 87), kad tokia praktika negera, nes tuo atveju lemiamas veiksnys, nustatant įrengimų eksploataavimo trukmę, yra riboti mašinų gamybos pajėgumai. Atseit teisingiau būtų, sudarant šiuos balansus, remtis ekonomiškai pagrįstais įrengimų naudojimo terminais. Be abejo, autoriai turi argumentų savo nuomonei pagrįsti, tačiau dabartinėmis sąlygomis ignoruoti perspektyvinį įrengimų balansą, nustatant jų naudojimo terminus, būtų nerealu dėl jau minėto mašinų gamybos pajėgumų ribotumo. Šio balanso vaidmuo, nustatant įrengimų naudojimo terminus, turėtų būti korektyvinio pobūdžio, o svarbiausi dokumentai — perspektyvinis technikos pažangos planas ir pasenusios technikos nurašymo aktai (faktinė eksploataavimo trukmė). Nemenkinant šių aktų reikšmės, pažymėtina, kad jų duomenys taip pat negali būti vienintelis pagrindas įrengimų naudojimo trukmei nustatyti. Keičiasi technikos eksploataavimo sąlygos, tobulėja remonto metodai, naudojamos atsparesnės medžiagos, intensyvią technologiją, o su ja ir įrengimų darbas. Visa tai reikalauja sistemingai peržiūrėti įvairių įrengimų rūšių naudojimo laiką. Toliau trumpinti šį laiką yra aktualus socialistinės pramonės uždavinys. Dar TSKP XXIV suvažiavimo direktyvose buvo nurodyta, kad reikia „parengti ir laipsniškai įvesti naujus, trumpesnius gamybos įrengimų amortizacijos terminus, apribojant mažai efektyvaus kapitalinio remonto mastą ir didinant dalį amortizacinių atskaitymų, iš kurių keičiami susidėvėję ir moraliai pasenę įrengimai“ (1, p. 217).

Kuo trumpesnis įrengimų eksploatavimo laikas, tuo didesnė turi būti amortizacinių atskaitymų dalis, skiriama renovacijai, ir mažesnė dalis, skiriama kapitaliniam remontui. Respublikos maisto pramonėje iki naujų amortizacijos normų įvedimo šios dalys buvo beveik lygios (1969 m.— atitinkamai 51 ir 49%). Pradėjus taikyti naujas normas, renovacijai skiriama apie 59% visų atskaitymų sumos (1978 m.).

Daug vertingų duomenų ekonomiškai pagrįstam darbo priemonių naudojimui terminui galėtų duoti gerai sutvarkyta išlaidų kapitaliniam remontui tam tikrais įrengimų funkcionavimo laikotarpiais apskaita. Deja, šis svarbus ekonominio darbo baras dar atsilieka nuo nūdienos poreikių, nors įmonių automatizuotų valdymo sistemų diegimas sudaro palankias sąlygas gauti išsamius ir pakankamai detalius duomenis.

Iš konditerijos fabriků negalutinių duomenų matyti, kad pošakyje eksploatuojama nemaža įrengimų, kurių suminės išlaidos kapitaliniam remontui siekia ir net viršija analogiškos paskirties naujų įrengimų kainą. Tai rodo, kad dėl mašinų gamybos atsilikimo nesilaikoma kapitalinio remonto ekonominio tikslingumo.

Pagrindinių gamybinių fondų naudojimo terminai yra susiję su įrengimų kapitaliniu remontu ir jų modernizavimu. Kapitali io remonto metu pašalinamas kurių nors įrengimo dalių fizinis nusidėvėjimas. Dėl to pagilgėja darbo priemonių naudojimo laikas. Ekonominiu požiūriu ideali būtų tokia mašina, kurios visos detalės susidėvėtų vienu metu. Tuo atveju labai supaprastėtų remonto tarnybos materialinis aprūpinimas, pagaliau išnyktų atsarginių dalių problema, būtų atlaisvinta kitiems darbams daug metalo apdirbimo įrengimų ir kvalifikuotų darbininkų.

Visiškai atsisakyti kapitalinio remonto negalima, nors kai kas ir siūlo tai daryti. Tai padarius, keliskart sumažėtų mašinų eksploatavimo trukmė. Vadinas, reikia ieškoti fondogražos didinimo rezervų. Vienas iš jų yra kapitalinio remonto organizavimo tobulinimas.

Imkime kad ir jau minėtą respublikos maisto pramonės konditerijos pošakį. 1978 metais konditerijos fabriků kapitaliniam remontui išleista apie pusę mln. rb. (Palyginimui priminsiu, kad visų Klaipėdos konditerijos fabriko pagrindinių fondų vertė 1978 metais sudarė 644 tūkst. rb.)

Įmonės turi didesles remonto tarnybas, kurios yra priverstos ne tik remontuoti įrengimus, bet ir dažnai gaminti jų detales susidėvėjusioms pakeisti. Darbo našumas, gaminant šias detales, yra mažas, nes joms gaminti naudojami nespacializuoti (universalūs) įrengimai, o darbų kokybė neaukšta. Tokiomis sąlygomis pagamintos detalės ne tik brangiai atsieina, bet ir vargu ar gali prilygti specializuotose įmonėse pagamintoms detalėms. Tai neigiamai atsiliepa remonto kokybei. O kur dar medžiagų gavimo rūpesčiai, kurie taip pat gula ant šių tarnybų pečių, nes centralizuotai skiriamų nepakanka. Kaip čia neprisiminsi L. Brežnevo žodžių, pasakytų dar iš TSKP XXV suvažiavimo tribūnos: „Be jokio saiko suskaidyta remonto bazė“ (2, p. 42).

Jau seniai metas centralizuoti maisto pramonės, taigi ir konditerijos pošakio, įrengimų remontą. Žinoma, čia nesiūloma tuojau pat likviduoti remonto tarnybas įmonėse. Būtų tikslinga respublikoje įkurti specializuotą maisto pramonės įrengimų remonto įmonę, kuri remontuotų plačiau naudojamus įrengimus. Suprantama, jai būtina skirti atsarginių dalių ir medžiagų fondus, įrengimus, dalį jų — iš įmonių remonto tarnybų. Perspektyvoje būtų tikslinga iš įmonės nenaudojamų ir atliekamų įrengimų (pavyzdžiui, vyniojimo mašinų) sudaryti apyvaritinį fondą. Tai leistų sudėtingus įrengimus remontuoti stacionarinėmis sąlygomis specializuotoje remonto įmonėje, aprūpintoje būtiniais įrengimais, medžiagomis ir kadrais. Remontuotinos mašinos būtų keičiamos į suremontuotas. Pervadus minėtų atliekamų ir nenaudojamų įrengimus, sumažėtų įmonių pagrindių gamybių fondų vertė (fondogražos vardiklis), t. y. padidėtų fondograža.

Bazė tokiai įmonei organizuoti galėtų būti Maisto pramonės ministerijos bandomoji gamykla, dabar gaminanti nestandartinius įrengimus ir kartoninę tarą. Atsargines dalis įrengimams galėtų gaminti Kapsuko maisto pramonės automatų gamykla, kitos respublikos įmonės.

Būtų tikslinga įmonėse organizuoti pagrindinių fondų naudojimo koordinavimo funkcinį skyrius. Toks skyrius turėtų būti pavaldus įmonės vyriausiajam inžinieriui ir sudaromas iš kitų padalinių atitinkamų darbuotojų. Iki šiol pagrindinių fondų valdymo, eksploataavimo, kaitos ir reprodukcijos funkcijas atlieka skirtingi funkciniai skyriai bei tarnybos, kurių veiklos niekas kaip reikiant nekoordinuoja. Įmonių vyriausieji inžinieriai, užsiėmę daugybės gamybinių reikalų tvarkymu, mažai teanalizuoja pagrindinius fondus liečiančią informaciją, išblaškytą įvairiuose funkcinuose padaliniuose, ir menkai koordinuoja jų veiklą.

Naujos technikos diegimo reikalus įmonėje dažniausiai tvarko technikos skyrius, naujos gamybos paruošimo ir gamybinių pajėgumų apkvavimo bei gamybos skyrius. Kapitaliniu ir einamuoju remontu rūpinasi vyriausiojo mechaniko ir vyriausiojo energetiko skyriai, aprūpinimą atsarginėmis dalimis ir medžiagomis remontui tvarko materialinio aprūpinimo skyrius. Pagrindinių fondų apskaitą tvarko buhalterija, o jų naudojimo apskaitą — planavimo skyrius. Beje ši apskaita konditerijos fabrikuose vedama nepatenkinamai. Trijuose (iš keturių) konditerijos fabrikuose buvo instaliuotos sistemos įrengimų prastovoms registruoti. Dabar visos jos dėl įvairių priežasčių (gedimų, etatų stokos ir pan.) išjungtos. Tad nėra tikslių duomenų įrengimų pamainumo koeficientui apskaičiuoti, sunku siekti optimalaus pagrindinių fondų panaudojimo. Todėl būtina geriau koordinuoti įmonės valdymo funkcinį padalinių veiklą, orientuoti juos kuo geriau naudoti gamybinį potencialą. Dabar įmonių vyriausieji inžinieriai tą veiklą dėl jau minėtų priežasčių koordinuoja nepakankamai, kaip reikiant neišanalizuoja trūkumų. Todėl neretai kai kurie sprendimai neduoda laukiamų rezultatų.

Pagrindinių fondų naudojimo koordinavimo skyrių iš pradžių reikėtų įsteigti vienoje arba dviejose įmonėse, kad būtų galima sukaupti patyrimą ir įvertinti šios priemonės efektyvumą. Toks skyrius turėtų būti kompleksuojamas iš aukštos kvalifikacijos mechanikų, inžinierių, ekonomistų, turinčių gamybos planavimo ir organizavimo patyrimą. Jam vadovauti turėtų patyręs inžinierius ekonomistas. Skyriaus funkcijos galėtų būti šios: veikiančių ir nesumontuotų įrengimų apskaita, įmonės pasų tvarkymas (duomenų apie pagrindinius fondus ruošimas) ir įrengimų naudojimo pažangių normų vykdymo kontrolė. Šis skyrius taip pat turėtų analizuoti veikiančių įrengimų sudėtį, išaiškinti fiziškai ir moraliai nusidėvėjusius įrengimus, kaupti ir skleisti pažangius įrengimų naudojimo metodus ir, jais remdamasis, tikslinti nustatytas jų našumo normas, kontroliuoti įrengimų ištiesos pamainos ir vidinių prastovų bei jų priežasčių apskaitas, kas mėnesį skaičiuoti fondogražą ir įrengimų pamainumo koeficientą ir informuoti įmonės vadovybę apie jų pasikeitimus.

Šis skyrius taip pat turėtų analizuoti įrengimų planinio profilaktinio remonto grafikus ir kontroliuoti jų vykdymą. Planavimo srityje šis skyrius turėtų sekti, ar gerai apskaičiuotas kiekvieno instaliuoto įrengimo gamybinis pajėgumas, kovoti už įtemptus įrengimų apkvavimo planus, kontroliuoti remonto darbų kokybę, naujų įrengimų atidavimo naudoti terminus. Šis funkcinis padalinys, koordinuojantis pagrindinių fondų naudojimą, apie visus trūkumus ir nukrypimus nuo normatyvų ir plano turėtų informuoti įmonės vyriausiąjį inžinierių ir teikti rekomendacijas, kaip juos pašalinti.

Šiam skyriui galėtų būti pavedami ir kiti darbai, susiję su pagrindinių fondų naudojimo kontrole bei jų apskaita. Toks pagrindinių fondų eksploataavimo valdymo organizavimas padidintų įmonių atsakomybę už jų turi-

mų darbo priemonių racionalų naudojimą bei saugumą ir duotų liaudies ūkiui nemažą ekonominį efektą.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Pramonės įmonių
planavimo katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1981 m.
rugšėjo mėn.

L I T E R A T U R A

1. TSKP XXIV suvažiavimo medžiaga.— V.: Mintis, 1971.
2. TSKP XXV suvažiavimo medžiaga.— V.: Mintis, 1976.
3. Куренков Ю. В., Палтерович Д. М. Технический прогресс и оптимальное обновление производственного аппарата.— М.: Экономика, 1975.
4. Нормы амортизационных отчислений по основным фондам народного хозяйства СССР.— Л.: Экономика, 1961.
5. Нормы амортизационных отчислений по основным фондам народного хозяйства СССР и положение о порядке планирования, начисления и использования амортизационных отчислений в народном хозяйстве.— М.: Экономика, 1974.

СРОКИ СЛУЖБЫ ОСНОВНЫХ ФОНДОВ И ФОНДОУДАЧА

Л. ВЕСЯЛКА

Резюме

В статье на основе данных подотраслей пищевой промышленности Литовской ССР рассматривается взаимосвязь научно-технического прогресса, проявляющегося в непрерывном обновлении средств труда, и фондоудачи. Отмечается, что одной из причин падения фондоудачи, наблюдающегося за последние годы в кондитерской промышленности республики, является разрыв в темпах роста стоимости машин и оборудования и их производительности. С целью повышения эффективности основных средств предлагается проведение мероприятий по централизации ремонта технологического оборудования на специализированном ремонтном предприятии, создание на нем оборотного фонда наиболее широко применяемых видов машин для замены их на подлежащее капитальному ремонту оборудование. В заключение предлагается организовать на предприятиях функциональные отделы для координации деятельности других подразделений по учету, использованию и воспроизводству основных фондов.